

Svensk litteraturpolitik i förändring

Debatterna om förlaget *En bok för alla* 1992 och 2007

Af Linnéa Lindsköld

Abstract

Denna komparativa studie av debatterna om förlaget En bok för alla 1992 och 2007 granskar förändring i svensk litteraturpolitik under de senaste 20 åren. Förlaget startades 1976 och fick statligt bidrag för att ge ut kvalitetslitteratur till lågt pris, vid två tillfällen hotades bidragen att dras in och debatter bröt ut. Med diskursanalytisk metod undersöks hur debattörerna formulerar sig om förlaget och hur litteraturpolitiken beskrivs. Resultatet visar att det rådde en hegemoni i debatten 1992, år 2007 är den uppluckrad och det råder en kamp om att få definiera nyckelbegrepp som läsfrämjande och kommersiell. År 2007 märks det en konflikt mellan värdeargument där kvalitativ skönlitteratur alltid bör stödjas och marknadsekonomiska värdeargument där marknaden ses som kapabel att uppfylla delar av litteraturpolitiken utan statens inblandning. Detta kan tolkas som att det pågår en teknokratisering av den svenska litteraturpolitiken.

Linnéa Lindsköld, doktorand ved Institutionen biblioteks- och informationsvetenskap, Höskolan i Borås, Sverige (linnea.lindskold@hb.se)

Inledning

Vilken kultur staten ska stödja är en evig kulturpolitisk fråga. När det gäller litteraturpolitik är boken idag en vara på den öppna marknaden samtidigt som (viss) skönlitteratur och förmedling av denna anses vara i behov av stöd. Det är en utmaning för litteraturpolitiken att balansera stöd till en marknad utan att ägna sig åt otillbörlig styrning. Samtidigt är litteraturpolitik ett mått på hur litteratur och läsande värderas i samhället. När litteraturpolitiken förändras så har det ofta föregåtts av en allmän förändring i synen på litteraturens värde(n).

Målet med den svenska litteraturpolitiken är att gynna en mångsidig och kvalitativ litteraturutgivning samt att främja läsandet hos befolkningen, särskilt hos barn och unga. En åtgärd för att uppnå detta har varit förlaget *En bok för alla* (hädanefter EBFA). Förlaget grundades år 1976 av stiftelsen Litteraturfrämjandet på direkt initiativ från regeringen för att med hjälp av statliga bidrag ge ut kvalitetslitteratur till lågt pris och i förlängningen uppfylla målen med litteraturpolitiken. Litteraturfrämjandet hade nära band till folk- och arbetarrörelser och kunde på det sättet nyttja dem som distributionskanaler till den tänkta målgruppen. Från början gavs bara vuxenlitteratur ut, men sedan tillkom utgivning av barn- och ungdomslitteratur och enligt ett avtal med staten fick förlaget inte gå med vinst (Johansson & Petterson, 1986). Att de statliga bidragen har varit avgörande för förlaget betonas starkt, till exempel står raden ”långt pris tack vare statsbidrag” bredvid prisupp-

giften på alla böcker utgivna av EBFA före 2008. Förutom att ge ut böcker har förlaget också haft viss läsfrämjande verksamhet tillsammans med skolor, bibliotek och andra institutioner och organisationer. På folkbiblioteken ingår förlagets böcker i det vanliga beståndet samtidigt som böcker från EBFA också ofta har funnits till försäljning på biblioteken. De statliga bidragen har riskerat att dras in två gånger, år 1992 och 2007. År 1992 gick stiftelsen Litteraturfrämjandet i konkurs varpå förlaget hotades med nedläggning men kunde fortsätta sin verksamhet genom att ombildas till ett aktiebolag med nya ägare från folkbildningsrörelsen. År 2007 beslöt regeringen att utreda för att sedan dra in det statliga bidraget från och med årsskiftet 2008. Vid båda tillfällena uppstod debatter om förlagets existens i dags- och fackpress. EBFA drivs fortfarande, men nu som ett kommersiellt bokförlag (Om En bok för alla, 2011).

Varför drogs de statliga bidragen till EBFA in år 2007 men inte år 1992? Går det att förstå utifrån debatterna om förlaget? Vid båda dessa tillfällen var det en borgerlig regering i Sverige, så svaret ligger inte enbart i hur olika politiska partier vill bedriva kulturpolitik. Kan indragen av statsbidragen till EBFA ses som ett resultat av en kulturpolitik i förändring? Valet av studieobjekt är inte en slump, EBFA är en produkt av 1970-talets socialdemokratiska kulturpolitik, med *staten* som bidrar till att *folket* ska få tillgång till *kvalitetslitteratur* till ett lågt pris. Finns det en plats för denna typ av verksamhet om kulturpolitiken tar en annan riktning? Dessa frågor kommer att studeras i artikeln.

Kulturpolitik i förändring

1974 är ett märkesår i svensk kulturpolitik, efter flera års utredning blir kulturpolitik ett officiellt politikområde och ett flertal mål¹ som kulturpolitiken ska uppfylla antas. Kulturpolitikens kontinuitet sedan 1974 har varit mycket stor (jämför Frenander 2005; Nilsson 2003; Larsson 2003). Byggandet av folkhemmet² under 1930-talet skapade en politisk diskursiv hegemoni som styr kulturpolitiken och som varit dominerande fram till 2000-talet. I det svenska politiska systemet är kulturpolitiken marginaliserad och det kan eventuellt vara en orsak till att de kulturpolitiska frågeställningarna inte har förändrats nämnvärt sedan 1970-talet (Frenander, 2005). Kulturpolitikens värdegrund och kulturbegrepp har formulerats med ett mer eller mindre uttalat ”ogillande av både kon-

sumtionssamhället och populärkulturen”, ett ogillande som varit beständigt från 70-talet och framåt (Nilsson, 2003, s. 93). Detta kommer exempelvis till uttryck i ett av de kulturpolitiska målen där kulturpolitiken ska ”motverka kommersialismens negativa verkningar”, (detta mål togs bort 2008). Samtidigt visar forskningen att det finns tendenser till förändring av den nationella kulturpolitiken under 2000-talet. Denna förändrings orsak kan beskrivas som ett skifte från folkhemmets hegemoni till något nytt (Frenander, 2005), som ett sätt för kulturpolitiken att hinna ifatt det kulturella fältets utveckling (Nilsson, 2003) och som ett resultat av 1990-talets omstrukturering av den offentliga sektorns administration till ett system inspirerat av den privata sektorn (Larsson, 2004). Forskningen pekar alltså dels på stillastående och dels på en gryende förändring. Sedan riksdagsvalet 2006, då Sverige fick en borgerlig regering, har en viss förändring skett i kulturpolitiken med en ny kulturutredning och omformulerade kulturpolitiska mål (Kulturutredningen, 2009).

Henrik Kaare Nielsen, professor vid Aarhus Universitet, menar att det kulturpolitiska fältet är på väg mot en marknadsstrategisk instrumentalisering där politiska värdefrågor transformeras till frågor av teknisk-ekonomisk karaktär. Detta benämns som teknokrativering, en avpolitisering av viktiga samhällsfrågor och val. Den politik som finns beskrivs som politik ”utan alternativ” eller ”nödvändig politik”, ett konkret resultat kan bli att den kvalitativa aspekten av kulturfältet ignoreras till förmån för det som kan mätas (Kaare Nielsen, 2006, s. 137ff). För att den kulturpolitiska forskaren inte ska reproducera en teknokratisk syn på kulturpolitik så bör det kulturpolitiska fältet, enligt Nielsen, behandlas som en konfliktzon där olika aktörer kämpar om att få tolkningsföreträde och där ingen politisk åtgärd är neutral (ibid. s. 141).

Vad gäller litteraturförmedlingens utveckling specifikt visar de danska forskarna i biblioteks- och informationsvetenskap Nanna Kann Christensen och Gitte Balling (2010) i en dansk kontext hur bibliotekens litteraturförmedling gått från en centraliserad förmedling med ett monokulturellt kvalitetsbegrepp till en individorienterad litteraturförmedling där individens (läs)upplevelse står i centrum. I relation till EBFA måste dock deras resultat ses i ljuset av de olika nivåerna av litteraturförmedling. Genom bokpublicering kan EBFA ses som ett första steg i den

läsfrämjande kedjan eftersom de gör lågprisböcker tillgängliga medan bibliotekarierna befinner sig i slutet av kedjan, närmare den tänkta läsaren där bibliotekarien rent praktiskt kan förmedla en bok genom att sätta den i låntagarens hand.

Syfte och metod

I denna komparativa studie granskas debatterna 1992 och 2007. Syftet är att undersöka om det skett en förändring i den svenska litteraturpolitiken de senaste tjugo åren och hur en sådan kan beskrivas. Debatterna om EBFA är ett lämpligt studieobjekt för att upptäcka förändringar eftersom samma ämne där diskuteras vid två separata tillfällen. Genom ett diskursanalytiskt angreppssätt undersöks hur debattörerna formulerar sig om förlaget och hur dess roll beskrivs samt hur bokmarknaden och litteraturpolitiken framställs. Centrala begrepp och hur de används analyseras för att synliggöra hur litteraturpolitikens ramar förskjuts. Konflikter synliggörs i analysen med en metod inspirerad av Ernesto Laclau och Chantal Mouffes diskursteori³ där kampen om betydelsebildning står i fokus. Materialet analyseras för att hitta konfliktlinjer, där olika beskrivningar av verkligheten står mot varandra. För att göra detta synligt används valda delar av Laclau och Mouffes begreppsapparat för analysen, nämligen *nod* och *flytande signifikant*. En *nod* är enligt Laclau och Mouffe en knutpunkt kring vilken diskursen organiseras, det är ett tomt tecken som inte säger något i sig själv utan ges betydelse genom att sättas ihop med andra tecken. Genom att lokalisera *noder* i ett konkret material utröns hur diskurserna är organiserade (Winther Jørgensen & Phillips 2000). Att ett ord är öppet för olika betydelser kallas av Laclau och Mouffe för flytande signifikanter. En *nod* är också en *flytande signifikant*, men i en analys av diskursen används *flytande signifikant* om de viktiga tecken som olika diskursiva formationer kämpar om att få bestämma betydelsen av (ibid). För att tydliggöra skillnaden mellan begreppen, väljer jag att för artikeln använda *nod* som begrepp för ord som *ofta nämns*, men vars innebörd *aldrig diskuteras* och *flytande signifikanter* om ord som *ofta nämns*, och vars innebörd *ofta diskuteras*. Genom detta förfaringssätt kan jag klargöra hur innebörden av olika nyckelord förändras i debatterna. I debatterna noteras även frekventa teman och vad som sägs/inte sägs. Genom att se hur debatterna utformas och förändras kan jag visa på avvikelser/likheter i diskursen samt identifiera om det råder en

hegemoni eller ej. Hegemoni definieras i detta sammanhang som en position vars definition av centrala ord och begrepp är dominerande. Olika synsätt på hur kulturpolitik ska bedrivas kommer framstå tydligare med hjälp av diskursanalysen. Av särskilt intresse är hur förlaget legitimeras samt vilken betydelse skönlitteratur ges.

Det empiriska materialet består av politiska dokument (betänkande, promemoria samt riksdagsprotokoll), tidningsartiklar, reportage och debattartiklar. Från år 1992 består materialet av 13 artiklar och debattinlägg från dagstidningar och fackpress samt politiska dokument och från år 2007 utgörs det av politiska dokument samt 19 artiklar från dagspress.⁴ För analysarbetet har jag inte fokuserat på enskilda röster utan på hegemoni och brott i diskursen. Studiens omfång är litet och visar snarare på tendenser än ger definitiva svar.

Debatten år 1992

I materialet urskiljs två teman kring vilka olika ut-sagor organiserar sig. Det första försvarar förlagets verksamhet med ekonomiska argument, samtidigt som det kritiserar arbetarrörelsen som var ägare till stiftelsen Litteraturfrämjandet. Det andra temat fokuserar på att legitimera förlagets plats och roll i litteraturpolitiken och på bokmarknaden. För att ytterligare urskilja debattens struktur studeras vad de olika diskursiva formationerna sätter för tecken i samband med de noder och de flytande signifikanter jag funnit i materialet. I debatten år 1992 saknas det en kamp om betydelsen av viktiga tecken, därför har jag endast funnit noder i materialet: *kvalitetslitteratur*, *läsfrämjande (verksamhet-er)*, *folkbildning* och *kommersiell* (även varianter, exempelvis *kommersialism* eller *kommersiellt*). Dessa ord återfinns genomgående i materialet, men ifrågasätts aldrig.

I debatten beskrivs EBFA av flera aktörer som ett friskt och framgångsrikt förlag i jämförelse med stiftelsen Litteraturfrämjandets övriga verksamheter (Andersson, 1992; Brohult, 1992; Hansson, 1992; Linder, 1992). Betoningen av förlagets framgång är återkommande, i en facklig tidskrift lyfts det exempelvis fram att förlaget går med vinst trots att det inte får vara vinstdrivande (Wallskär, 1992). I kontrast mot det statsstödda förlaget ställs kommersiella förlag som inte anses kunna uppfylla det läsfrämjande syftet:

"Men vem eller vilka kan ta över ansvaret för En bok för alla? De stora bokförlagen lär knappast vara intresserade. 22-kronors böcker är prispressare och konkurrerar med förlagens egen pocketutgivning. En fortsatt förankring hos folkrörelserna ökar förmodligen chansen att få behålla det statliga stödet." (Wallskär, 1992, s. 16-17)

Enligt denna uppfattning så går ett kommersiellt bokförlag inte att förena med utgivning som inte har ett direkt vinstsyfte. På detta sätt befästs relationen mellan EBFA och folkrörelserna.

"Det är kopplingen mellan En bok för alla och denna läsfrämjande verksamhet i skolor, förskolor, på arbetsplatser etc som gör att projektet En bok för alla, trots alla statliga pengar, knappast är intressant för något annat förlag." (Andersson, 1992)

Det råder en allmän konsensus om att kommersiella förlag varken har viljan eller kunskapen att driva EBFA som det gjorts hittills. Vikten av litteraturpolitiska initiativ som EBFA betonas av Författarförbundet "när skräplitteraturen och lättsmälta elektroniska underhållnings-romaner breder ut sig" (TT 1992a). Representanter från ABF, Arbetarnas bildningsförbund, säger: "Att skapa tillfällen för människor att komma i kontakt med god litteratur är en naturlig del i folkbildningsarbetet" (TT, 1992b). Här förknippas EBFA tydligt med folkbildning. Författarförbundet förknippar dessutom böcker som inte är skräplitteratur med EBFA:s utgivning, kvalitetsböcker helt enkelt. Det här är exempel där förlagets plats i litteraturpolitiken och på marknaden beskrivs och befästs.

Hotet mot indragna stadsbidrag tillskrivs "det rådande folkbildningsfientliga klimatet" som dåvarande chefen för EBFA, Berit Skogsberg, uttrycker det i en intervju i facktidskriften *Svensk bokhandel* (Jordahl, 1992). Även andra utsagor uttrycker förvåning över att förlaget finns kvar i "marknadsekonomins förlovade tid" (Nilsson, 1992). Trots att det knappt finns någon kritik mot EBFA i debatten hänvisas det ändå till ett offentligt debattklimat där nyliberala strömningar dominerar. Föreställningen om det folkbildningsfientliga klimatet kan förstås utifrån den högergång i det offentliga debattklimatet som går genom Sverige 1969-1989 (Boréus, 1994). En högergång märks dock inte i fallet EBFA där den svenska riks-

dagens kulturutskott slår fast att stödet till förlaget ska utgå enligt tidigare med motiveringen:

"Enligt utskottets uppfattning ingår utgivning och spridning av kvalitetslitteratur till lågpris som en viktig del i den statliga litteraturpolitiken. Utskottet anser att det är angeläget att en sådan utgivning kan fortsätta utan avbrott. Det är också viktigt att den läsfrämjande verksamheten kan fortsätta." (Kulturutskottets betänkande 91/92 Kru26.)

Här slås det fast att statlig litteraturpolitik hör ihop med litteraturförmedling genom EBFA. Den enda tydliga kritiken mot stödet till förlaget kommer från några representanter från Sveriges största konservativa parti Moderaterna som i en riksdagsdebatt säger:

"Vi anser att ett statligt stöd till En bok för alla-verksamheten bör utgå endast när det gäller litteratur för barn och ungdom. Det finns nämligen redan ett rikt utbud av kvalitetslitteratur för vuxna till lågt pris utan statliga subventioner. Jag anser att det är helt onödigt med ett statligt anslag till En bok för alla-verksamheten." (Hegeland, 1992)

I det material som studerats är detta den enda utsaga från 1992 som uttalar sig negativt till att EBFA ska finansieras med statliga bidrag. Ändå uttrycker debattörer från folkrörelserna att det finns ett hot mot EBFA. Men denna sida kommer inte till uttryck i den offentliga debatten, vilket förstärker bilden av att det råder en hegemoni.

För att ytterligare urskilja debattens struktur studeras vad utsagorna sätter för tecken i samband med de noder jag funnit i materialet. Noderna, som skiljts ut eftersom de är nyckelbegrepp som debatten kretsar kring ges, som tidigare sagts, mer eller mindre specifika betydelser genom de andra tecken de kopplas samman med.

- *Kvalitetslitteratur*. Tecknet används för att beskriva vilken typ av böcker som EBFA ger ut. I de politiska dokumentens anges det att syftet med förlaget är att sprida kvalitetslitteratur till lågt pris till läsovana med hjälp av statliga subventioner. I Moderaternas särskilda yttrande knyts kvalitetslitteratur an till en kommersiell bokmarknad, men det är ett undantag. Flertalet utsagor sätter tecknet i motsats till en kommersiell bokmarknad. Och det är enbart med hjälp av statliga bidrag som kvali-

tetslitteratur kan ges ut till lågt pris. Kvalitetslitteratur definieras aldrig. Sveriges författarförbund motiverar fortsatt verksamhet för EBFA med att det behövs litteraturpolitiska initiativ när ”skräplitteratur och lättmålta elektroniska underhållningsromaner” tar allt större plats. Här definieras kvalitetslitteraturen av vad det *inte* är.

- *Läsfrämjande*. Läsfrämjande (verksamhet) och folkbildning är två tecken som är nära knutna till varandra och ofta nämns tillsammans. Men det finns en skillnad, i debatten tycks folkbildning ha en politisk innebörd och är starkt sammankopplad till Socialdemokraterna och folkhemmet medan läsfrämjande även används i mer partipolitiskt neutrala sammanhang. Läsfrämjande verksamheter beskrivs genomgående i de politiska dokumenten som den uppgift EBFA har, förutom utgivning av kvalitetslitteratur. Vidare ställs tecknet i motsats till marknadsekonomi, vilkens ”förlovade tid” vi lever i för tillfället.
- *Folkbildning*. ”Folkbildningsarbetet” innebär att få människor i kontakt med ”god litteratur”. Likheten med läsfrämjande är uppenbar, men en större verksamhet anas i folkbildningsbegreppet där läsfrämjande bara är en del. I reportaget om Berit Skogsberg beskrivs debattklimatet som ”folkbildarfientligt”. Det är bara debattörer från den politiska vänstern som använder sig av begreppet.
- *Kommersiell*. Tecknet ställs av de flesta debattörer i kontrast till kvalitetslitteratur, läsfrämjande och folkbildning och det ges även negativa associationer. Tecknet ställs emot EBFA, det sägs att kommersiella förlag inte är intresserade av EBFA på grund av dess läsfrämjande verksamheter som anses vare oförenliga med en kommersiell verksamhet. Kommersialismens negativa verkningar ska motverkas enligt de kulturpolitiska målen, vilket förklarar de negativa reaktioner som uppstår när det antyds att EBFA kan tas över av ett kommersiellt förlag.

Det är inte bara det som sägs i en diskurs som spelar roll utan även det som inte sägs. Genom att se på vilka aktörer som inte uttalar sig går det att dra en del slutsatser. Politiker, kritiker mot förlaget och ”vanliga” läsare syns inte i debatten i massmedier. Läsarna representeras istället av de protestlistor och namnsamlingar som beskrivs av flera debattörer.

I debatten år 1992 förs det ingen kamp om begrepp och ingen problematisering av förlaget. Förlaget legi-

timeras med ekonomiska argument samt i egenskap av litteraturfrämjare och det går inte att på allvar tala om en eventuell kommersiell utgivning av kvalitetslitteratur. Användandet av noder visar att tecknen kvalitetslitteratur, läsfrämjande och folkbildning är starkt förknippade med varandra och med EBFA samtidigt som tecknen ställs i motsats till tecknet kommersiell som i sin tur framställs som oförenligt med kvalitet, läsfrämjande och folkbildning. Uttagorna präglas av att de är allmänt hållna, det talas om kulturpolitisk skandal, men förlaget framstår inte som hotat då endast en utsaga ger uttryck för kritik mot förlaget. Detta förstärker antagandet att det råder hegemoni i diskursen, det behövs ingen debatt om EBFA för aktörerna, med undantag för vissa moderater, är överens om att förlaget bör finnas kvar. Aktörerna består i princip enbart av företrädare för olika folkbildningsgrupper samt kulturjournalister, debatten förs i rikspress samt i specialtidsskrifter för bokhandeln och vuxenskolan. Det hänvisas dock till protester som förs på gräsrotsnivå som inte uppmärksammas av medierna. Att det inte sägs så mycket om EBFA, själva tystnaden i debatten, kan ses som ett bekräftande av hegemonin.

Debatten år 2007

Debattklimatet år 2007 är betydligt mer intensivt än år 1992 med sidor som argumenterar mot varandra. Debatten förs både i riksdagens kammare och i rikspress. Återigen är det många representanter från arbetarrörelsen och kulturjournalister som protesterar mot nedläggningen. Författare är också med i debatten samt politiker från flera partier. En nod som jag har uppfattat i materialet känns igen från debatten 1992: *kvalitetslitteratur*. Tecknen *kommersialism* och *läsfrämjande* är också närvarande men har gått från att vara noder 1992 till flytande signifikanter 2007. Till detta läggs även den flytande signifikanten *kultur*. Debatten kretsar kring två olika teman, dels den förändrade bokmarknaden och dels läsfrämjande.

En förändrad bokmarknad där behovet av EBFAs tjänster inte längre behövs är huvudargumentet i debatten för de som är emot ett fortsatt stöd. I Kulturutskottets betänkande noteras det att utgivningen av kvalitetslitteratur av kommersiella förlag har ökat och utbudet är större för barn, ungdomar och vuxna. Detta i kombination med den ökade pocketutgivningen och den ökade tillgängligheten via fler försäljningsställen gör att en statligt finansierad bok-

utgivning inte har samma giltighet längre (Kulturdepartementet, s. 8). Kulturministern Lena Adelsohn Liljeroths (Moderaterna) invändning mot förlaget är att staten inte skall subventionera en utgivning på en framgångsrik och lönsam marknad. (Adelsohn Liljeroth, 2007) Det är en åsikt som återkommer hos andra: ”EBFA ger varken ut sämre eller bättre böcker än de övriga pocketförlagen. Självklart ska de konkurrera på lika villkor. Förlaget är så professionellt i dag att det inte borde vara något problem.” (Gedin, 2007a) EBFA kritiseras även för att få för mycket pengar: ”Staten har här ägnat sig åt en häpnadsväckande (sic!) ’överfinansiering’ av en verksamhet som skulle kunna klara sig helt utan stöd” (Gedin, 2007b). Detta sägs av förläggaren och författaren Per Gedin som på 1970-talet var en av de drivande krafterna bakom förlaget, av den anledningen får hans ord en tyngd i debatten. På samma sätt ger kulturministerns aktiva deltagande i debatten vid hand att detta är en viktig fråga för regeringen.

Här har de ekonomiska argumenten som år 1992 legitimerade EBFAs verksamhet kommit tillbaka som ett motargument från Kulturutskottet: Om det nu går så bra för förlaget, varför kan det inte överleva på den fria marknaden? Detta är en första antydning om att debattklimatet har förändrats sedan år 1992.

Som svar på kritiken hävdas förlagets roll i spridning av litteratur genom andra kanaler än de kommersiella förlagens, men även vilken typ av böcker som ges ut: ”Urvalet av böcker ska utgöras av det som brukar kallas kvalitetslitteratur, men där ska också finnas böcker som lämpar sig när vi arbetar läsfrämjande bland mindre vana bokläsare.” (Arleskär, 2007) De som är för ett stöd argumenterar även för att kommersiella bokförlag inte ser EBFA som en konkurrent och menar att det istället är den borgerliga regeringen som behandlar förlaget som en symbol för vänsterpolitik (Eriksson, 2007). Flera ger uttryck för att det är på grund av förlagets historiska Socialdemokratiska anknytning som sittande regering vill dra in bidragen (Svenska Nationalkommittén, 2007). Att förlaget har en modell som fungerar betonas också av Johan Svedjedal, forskare i litteratursociologi (Svedjedal, 2007).

Värdet av en statsunderstödd lågprisutgivning av böcker nämns av Lars Furuland, professor i litteratursociologi, som något som inte fått tillräcklig uppmärksamhet i diskussionen:

”Kulturpolitikens viktigaste uppgift är att föra konstruktiva debatter om vilka delar av kulturlivet som inte bör överlätas åt marknadskrafterna utan behöver stöd för att överleva. Det gäller att definiera vilka områden som verkligen är värda stöd från stat eller kommun. Sådana utvärderingar måste kulturpolitiker och debattörer i våra media hinna med innan finansdepartementet beslutar sig och kommer med sina proklamationer om besparingar.” (Furuland 2007)

Förutom en förändrad bokmarknad fokuseras det också på litteraturens värden i en interpellation: ”Ett utbrett läsande är mycket viktigt i ett demokratiskt samhälle. Ju fler som läser, desto bättre förutsättningar finns för en bred politisk och kulturell debatt och en vital samhällskritik.” (Carlsson, 2006)

Kulturministern skiljer däremot ut en grupp som bör få mer läsfrämjande åtgärder än andra: ”Att vinna vuxenläsare är dock ett mycket långsiktigt arbete, som måste börja tidigt – nämligen bland barnen. Som jag ser det är det här staten har sin viktigaste uppgift: att se till att barn och ungdomar så tidigt som möjligt möter litteraturen och stimulera till läsning på alla tänkbara sätt.” (Adelsohn Liljeroth, 2006a) På detta sätt värderas läsfrämjande hos barn högre än hos vuxna. Ur ett maktperspektiv är det intressant att granska vilka det är som anses behöva läsfrämjande åtgärder, alla medborgare eller bara barn? Mer specifika grupperingar av läsare, till exempel människor med svenska som andraspråk, med läs- och skrivsvårigheter eller funktionshinder nämns inte i debatten. De läsfrämjande åtgärderna som de talas om i debattens ges endast till de generella grupperna barn och ungdom och/eller vuxna.

En tydlig konfliktlinje vad gäller hur arbetet med läsfrämjande beskrivs är den mellan förnyelse och att slå vakt om det gamla i synen på litteraturens värden. Representanter från ABF skriver:

”Det handlar om att slå vakt om viktiga folkbildningsideal. Att människor – både vuxna och barn – får bildning och på det sättet växer som människor. Detta måste ses som en motvikt till mycket annat som idag handlar om våld, porr och trams. Att få människor att läsa kvalitetslitteratur handlar om att skapa goda människor och att bygga det goda samhället.” (Sanned, Pålsson & Mannefred, 2007)

Här värderas läsandet väldigt högt, men det är inte bokens värde i sig eller nöjet läsaren får ut av boken som motiveras av debattörerna för att läsandet ska prioriteras, utan det är möjligheten att ge något mer till läsarna i form av moral eller budskap om att bli bättre människor och tjäna samhällets bästa. Kulturministern talar istället om utveckling:

”Kulturpolitiken behöver utvecklas i takt med allt detta nya. Jag menar att i samma stund man slutar att forma och ompröva kulturpolitiken går den också i stå. Ett ensidigt förvaltande perspektiv på politiken innebär i realiteten att en betydande del av kulturens uttryck inte ges plats. Strukturerna för litteraturen och läsandet har förändrats och de statliga stödformerna behöver anpassas till nya förutsättningar och behov.” (Adelsohn Liljeroth, 2007)

Det här är en teknisk beskrivning av kulturpolitiken och konflikten mellan förvaltning av det befintliga och förnyelse av åtgärder är uppenbar. Liljeroth återkommer fler gånger till att EBFA inte lyckats med sitt syfte (öka läsning) (Adelsohn Liljeroth, 2006b). Detta leder till problem för förespråkare för förslaget som motiverar fortsatt statlig subventionering eftersom svenskarna läser mindre och kön och klass påverkar läsandet (Bäcklund Sandberg & Thorwaldsson, 2007). LO-medlemmar pekas ut som en speciell grupp vars läsande minskar och som behöver EBFA (Bosdotter, 2007). Att läsandet är en klassfråga konstateras i riksdagen och det finns en oro att kommersiella förlag inte kommer hjälpa till att minska klyftorna i samhället (Malmström & Björkman, 2007). De ger uttryck för att EBFA fyller en funktion på bokmarknaden som inte andra förlag gör. Fler ger uttryck för denna position. Det refereras bland annat till nätverket som förslaget byggt upp och ointresset från regeringen att ta vara på det. Överlag består oppositionspartiernas kritik mot den sittande regeringen ofta utav att de inte har förstått EBFA:s uppdrag eller vad EBFA faktiskt gör (Grahn-Hinnfors, 2007; Israelsson, 2007).

Kulturministern säger att hon vanligtvis är emot att staten talar om vad som är bra och mindre bra, men när det kommer till läsning ser hon anledningar att arbeta för läsandet, tack vare dess koppling till ”demokrati och inflytande” (Adelsohn Liljeroth, 2006c). Kulturministerns värdering av litteratur är tydlig här, vikten av att medborgarna ska kunna ta till sig skönlitteratur är större än att staten inte ska ha för stort

inflytande. Bristen på faktisk kunskap om vilka läsfrämjande verksamheter som fungerar för vilka grupper är påtaglig i debatten. Att läsandet sjunker går att konstatera, men det blir besvärande för anhängare till EBFA att legitimera förslaget i en sådan situation när de har haft chans att sedan 1976 öka läsandet för LO-medlemmar, vilket också flera aktörer i debatten påpekar.

Förvaltningsaspekten hos dem som är för bidrag till EBFA framkommer genom hänvisningar till 1970-talets kulturpolitik: ”Tror hon [kulturministern, förf. anm.] att kapitalet och de fria marknadskrafterna vill kulturens och allas vårt bästa? Att de kan definiera kvalitet?” (Högström, 2007) I debatten hörs flera liknande antikommersiella röster, tydligt influerade av 1974 års kulturpolitiska mål. De som är för EBFA talar om ”nedläggning”, ”hot” och ”kris” för förslaget medan de som är emot statliga bidrag betonar att det faktiskt bara är bidragen som dras in, förslaget får fortfarande möjlighet att verka, fast på kommersiell grund (Wikström, 2007).

Här presenteras hur noderna och de flytande signifikanterna artikuleras i materialet och vilka andra tecken de knyts till.

- *Kvalitetslitteratur*. Tecknet knyts både till litteraturpolitik och till bokmarknaden. Detta genom att betona att litteraturpolitiken syftar till att stimulera utgivning av kvalitetslitteratur, samt att utgivningen av sådan har ökat på bokmarknaden. Tecknet används för att beskriva de urval förlaget gör för böcker som ska ges ut. Men böckerna ska även vara ”läsfrämjande bland mindre vana bokläsare”. Kvalitetslitteratur och läsfrämjande är alltså inte helt överensstämmande med varandra. Vad som är kvalitetslitteratur definieras inte, men i en utsaga sätts det i motsats till ”våld, porr och trams”. Kvalitetsbegreppet knyts både till EBFA och till ”folkbildningsideal”. Kvalitetslitteratur anknyts också till ”goda människor” och ”det goda samhället”.
- *Läsfrämjande*. Kvalitetslitteratur och läsfrämjande är inte lika starkt knutna till varandra som de var 1992. Läsfrämjande insatser är en angelägenhet som staten ska sköta, främst för barn och unga. Tecknet som år 1992 var starkt knutet till EBFA av den dåvarande regeringen knyts nu istället till litteraturpolitiken utan EBFA som mellanled. Flera Socialdemokratiska politiker knyter teck-

net till förlaget och menar att regeringen medvetet bortser från att de arbetar med läsfrämjande verksamheter. Av dem som är för ett stöd till EBFA så ställs tecknet mot marknaden som inte kan eller vill ”axla ansvaret”. De som är emot stöd ställer läsfrämjande och EBFA emot varandra, bland annat genom att betona att de pengar som gått till förlaget istället ska gå till läsfrämjande åtgärder. Här förs det en kamp om begreppet. Förespråkare för förlaget knyter naturligt tecknet till förlaget men ställer det emot regeringen och bokmarknaden. Motståndarna till statligt bidrag länkar istället tecknet direkt till statens litteraturstöd för att visa att förlaget inte behövs för läsfrämjande verksamheter samt för att ifrågasätta om verksamheten lyckats med sitt uppdrag.

- *Kommersiell.* Även här förs det en kamp, de som är för stöd knyter i likhet med debatten 1992 an negativa ord till tecknet. Det hänvisas till det kulturpolitiska målet från 1974 om kommersialismens negativa verkningar och kommersialismen polariserar mot kulturen. Kommersiella förlag ställs även mot tecknet kvalitet. Kommersialismen förknippas med negativt resultat för läsfrämjande. I motsats till kommersiell verksamhet står tecken som delaktighet och tillgänglighet. De som är emot stöd knyter kommersiell till en tillräcklig utgivning av böcker. Flera utsäger menar att EBFA kommer lyckas bra med en kommersiell grund. Anknypningarna till tecknet skiljer sig åt från år 1992 då det bara var negativa aspekter av kommersialism som presenterades.
- *Kultur.* Tecknet används ofta för att beskriva hur regeringen bedriver kulturpolitik. Den framställs som ett fält där sittande regeringen kan experimentera med folket för att se hur mycket nyliberalism de kan acceptera. Vidare knyts tecknet till något som inte helt bör överlämnas åt ”marknads-krafterna” utan delar av kulturen måste ha statligt stöd. Regeringens kulturpolitiska ambitioner beskrivs av representanter för ABF som varande på väg bort från de kulturpolitiska målen från 70-talet som talar om delaktighet för alla i kulturlivet. EBFA knyts, till skillnad från den sittande regeringen, till kultur och strävandet efter delaktighet. Tecknet förbinds även med läsfrämjande. Kulturministern sammanbinder kulturpolitiken med utveckling och att det är viktigt att ompröva och forma kulturpolitiken. Det ställs i motsats till det ensidigt förvaltande som inte ger plats till kulturens uttryck.

Slutsatser

Analysen visar att EBFA år 1992 legitimeras genom dels ekonomiska värdeargument och dels värdeargument som fokuserar på förlagets roll i litteraturpolitiken. Det råder en hegemoni i debatten där förlagets legitimitet tas för given. Debatten handlar mer om att bekräfta en bild av förlaget än att försvara den mot andra debattörer. Exempelvis talas det inte om den goda litteraturen och varför god litteratur är viktigt för läsaren, vilket är ett tydligt tema i den senare debatten. Det kan bero på att detta var självklart. År 2007 fokuseras det på den förändrade bokmarknaden samt litteraturpolitikens läsfrämjande uppdrag och hur det bäst bör uppfyllas. Hegemonin är uppluckrad och det öppnar för nya sätt att tala om litteraturens roll i samhället, statligt ägda förlag är inte längre ett självklart medel för läsfrämjande. Vad gäller materialets karaktär är det tydligt att debatten år 2007 är tätare och innehåller fler aktörer med makt, kulturministern är exempelvis mycket aktiv, men även andra politiker. Under de båda debatterna är det främst på kultursidorna i rikstäckande press som debatten förs, med en eller annan kommenterande artikel i lokaltidningar. Medlemmar från folkrörelser och fackförbund är tillsammans med kulturjournalister de flitigaste skribenterna. I debatter är det intressant att leta efter de som inte syns och inte pratar. När det gäller En bok för alla blir det tydligt att läsaren inte är en del av debatten. Det talas *om* läsaren, som tillskrivs olika egenskaper beroende på vem som talar, men aldrig *till* och det är definitivt aldrig den tänkta *läsaren själv* som talar.

År 2007 finns det, till skillnad från år 1992, en kamp om att få definiera nyckelbegrepp som kommersialism, läsfrämjande och kultur. De som är för ett stöd till EBFA vänder sig tillbaka till 1970-talets kulturpolitik och beskriver den som perfekt medan de som är emot ett stöd (främst representanter för regeringspartierna) legitimerar det genom att tala om en förändrad bokmarknad. På det sättet får regeringspartierna tolkningsföreträde för att beskriva bokmarknadens framtid. Framför allt märks en konflikt mellan en värdeladdad diskursiv formation där kvalitativ skönlitteratur alltid bör stödjas och en avpolitiserad diskursiv formation där marknaden ses som kapabel att uppfylla stora delar av litteraturpolitiken utan statlig styrning. Denna tendens görs även synlig i den allmänna kulturpolitiken där målet för kulturpolitiken ”att motverka kommersialismens negativa

verkningar” tas bort 2008. Utifrån Kaare Nielsen kan det sägas att frågorna om tillgång till kvalitativ lågprislitteratur avpolitiserats av regeringen. Det är inte en politisk fråga, eftersom marknaden redan tillgodoser behovet. Att avskaffa stödet beskrivs som en småsak, en nödvändig uppdatering av en föråldrad politik. Utsagor som dessa gick inte att finna i debatten år 1992. Detta kan tolkas som en teknokrativering av den svenska litteraturpolitiken där marknadsstrategiska argument motiverar åtgärder istället för argument om allmänhetens rätt till god litteratur.

Utvecklingen överensstämmer med Balling och Kann Christensens resultat i det att litteraturförmedlingens fokus på text och författare har försvunnit när staten inte längre tillhandahåller lågprislitteratur. De menar även att litteraturförmedlingens nya fokus ligger på användarna, de tänkta läsarna, bland annat genom digital förmedling (Balling & Kann Christensen, 2010). Detta syns dock inte i mitt material, sannolikt förs den typen av diskussioner på regional och kommunal nivå snarare än statlig.

Denna artikel gäller svenska förhållanden och ett specifikt svenskt fall som visar tendenser till en teknokrativering av kulturpolitiken där den svenska litteraturpolitiken förlitar sig på att en av förutsättningarna för läsfrämjande åtgärder, en mångsidig kvalitetsutgivning till lågpris tillgänglig över hela landet, tillhandahålls genom marknaden. De nordiska ländernas kulturpolitik är till sina konstruktioner på flera sätt lika varandra (Mangset et al., 2008). Av denna anledning hade det varit intressant med komparativa studier mellan länderna för att se om det finns liknande tendenser eller helt andra sätt att tänka och prata kring litteraturpolitik och litteraturens värden i samhället.

Noter

1. Kulturpolitiken skulle bland annat skydda yttrandefriheten, möjliggöra konstnärlig och kulturell förnyelse, utformas med hänsyn till ”eftersatta grupper” erfarenheter och behov. (se Proposition 1974:28, s. 295) De allmänna målen skulle sedan omsättas i praktiken av Statens kulturråd. För fortsatt läsning om den svenska kulturpolitikens utveckling rekommenderas Nilsson, 2003.
2. Folkhemmet är ett specifikt svenskt politiskt begrepp som framför allt använts av Socialdemokra-

terna som varit i regeringsställning under större delen av 1900-talet. Det syftar på ett välfärds-samhälle och byggandet av folkhemmet har varit en politisk vision vars betydelse för det politiska klimatet i Sverige är svår att överskatta. (se exempelvis Frenander 2005, kapitel 2: Historien om det svenska folkhemmet. s.57-74.)

3. För en utförligare diskussion om metoden och dess implikationer hänvisas till min magisteruppsats *Debatterna om En bok för alla år 1992 och 2007: en diskursanalys*, (2008) som finns tillgänglig här: <http://hdl.handle.net/2320/3816> [2011-10-31].
4. Materialet samlades in med hjälp av databassökningar i fulltextdatabasen *Mediearkivet* och referensdatabasen *Artikelsök* som indexerar svenska dags- och facktidningar, sökordet var: ”En bok för alla”. Från debatten år 1992 har allt material som rör EBFA tagits med. År 2007 publicerades en stor mängd artiklar, så där har urvalet blivit större. Politiska dokument och debattartiklar har prioriterats samtidigt som artiklar av notiskaraktär som återger händelseförlopp har valts bort.

Referencer

- Adelsohn Liljeroth, L (2007, 9. august). Läslampan brinner, Mannefred. *Aftonbladet*.
- Adelsohn Liljeroth, L (2006a). Riksdagens protokoll 07:81, anf. 109.
- Adelsohn Liljeroth, L (2006b). Riksdagens protokoll 07:81, anf. 111.
- Adelsohn Liljeroth, L (2006c). Riksdagens protokoll 07:81, anf. 113.
- Arleskär, HE (2007, 9. maj). Vi försöker nå nya grupper av läsare. *Dagens Nyheter*.
- Andersson, G (1992, 7. februar). En bok för alla – överlever attentatet? *Aftonbladet*.
- Balling, G & Kann-Christensen, N (2010). What we talk about, when we talk about literature promotion – Changes in policies and practice – from centralism to network (Paper från Bobcatskonferensen i Parma, Italien 2010). Lokaliseret

27.maj.2011 på: <http://pure.iva.dk/da/publications/what-we-talk-about-when-we-talk-about-literature-promotion%284b9bea30-0cd9-11df-a03a-000ea68e967b%29.html>

Boréus, K (1994). *Högervåg: Nyliberalismen och kampen om språket i svensk debatt 1969-1989*. Stockholm: Tiden. ([Stockholm studies in politics], [51]).

Bosdotter, K (2007, 12. maj). Billiga böcker behövs. *Dagens Nyheter*.

Brohult, M (1992, 29. januar). Skandal bakom nedläggningen. *Svenska Dagbladet*.

Bäcklund Sandberg, E & Thorwaldsson, K-P (2007, 30. marts). Kultur för ett fåtal?. *Uppsala Nya Tidning*.

Carlsson, G (2006). Besparingar på En bok för alla. *Interpellation*, 07, 390.

Eriksson, M (2007, 22. februar). En bok för alla är inget att vara rädd för. *Svenska Dagbladet*.

Frenander, A (2005). *Kulturen som kulturpolitikens stora problem: Diskussionen om svensk kulturpolitik under 1900-talet*. Hedemora: Gidlund.

Furuland, L (2007, 13. marts). Ideologiska ställningskrig skadar kulturen. *Uppsala Nya Tidning*.

Gedin, PI (2007a, 3. maj). Hej då, En bok för alla. Lika bra att låta marknaden göra pocket. *Dagens Nyheter*.

Gedin, PI (2007b, 15. Maj). Tio miljoner för mycket. *Dagens Nyheter*. 2007-05-15.

Grahn-Hinnfors, G (2007, 18. august). Det verkar så futtigt. *Göteborgs-Posten*.

Hansson, M (1992, 4. marts). Slutet för billiga böcker?

Hegeland, H (1992). Riksdagens protokoll 93:102, anf. 92.

Högström, J (2007, 1. juli). Kvalitets-litteratur eller aktualitets-litteratur? *Helsingborgs Dagblad*.

Israelsson, M (2007). Riksdagens protokoll 08:37, anf. 85.

Johansson, HO & Petterson, L (1986). *En bok för alla: Från förlag till läsare: Rapport från 1985 års utvärdering*. Uppsala: Universitetet, Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen. (Litteratur och samhälle, 22(1986):1/2).

Jordahl, A (1992). En bok för alla ser framåt – trots allt. *Svensk bokhandel*, 8, 8-10.

Kaare Nielsen, H (2006). The technocratisation of the field of cultural policy and the role of critical research. *Nordisk kulturpolitisk tidskrift*, 1, 137-154.

Kommittédirektiv (2011). *Litteraturens ställning*. Dir.2011:24. Lokaliseret 27.maj.2011 på: http://www.sou.gov.se/litteratur/pdf/dir2011_24.pdf

Kulturdepartementets promemoria (2007). Ku2007/2493/Kr. *Ett utvecklat litteraturcentrum och statens stöd till En bok för alla AB*.

Kulturutredningen (2009). *Betänkande. Förnyelseprogram*. Stockholm: Fritze. Lokaliseret 27.maj 2011 på: <http://www.regeringen.se/content/1/c6/12/03/32/7a302f93.pdf>

Kulturutskottets betänkande 91/92 Kru26. *Anslag på massmedieområdet*. Bilaga C 12.

Larsson, T (2003). Cultural Policy in Sweden. I: P Duellund (red.). *The Nordic Cultural Model* (s. 181-251). Copenhagen: Nordic Cultural Institute.

Linder, L (1992, 29. januar). Oklar framtid för lågprisbok. *Dagens Nyheter*.

Malmström, L & Björkman, J (2007). Statsbidraget till En bok för alla. Motion 08:Kr295.

Mangset, P, Kangas, A, Skot-Hansen, D & Vestheim, G (2008). Editors' introduction: Nordic cultural policy. *The International Journal of Cultural Policy*, 14 (1), 1-6.

Nilsson, NG (1992, 6. maj). Litteraturfrämjandet dör: Leve litteraturfrämjaren!. *Sydsvenska dagbladet*.

Nilsson, S. (2003). *Kulturens nya vägar: Kultur, kulturpolitik och kulturutveckling i Sverige*. Malmö: Polyvalent.

Om En bok för alla, Lokaliseret 16.maj 2011 på:
http://www.enbokforalla.se/templates/Page_____133.aspx.

Sanned, U, Syll, Pålsson, L & Mannefred, H (2007, 29. Juli). Släck inte läslampan. *Aftonbladet*.

Svedjedal, J (2007, 23. maj). Demokratien behöver politiskt fri kultur. *Dagens Nyheter*.

Svenska Nationalkommittén (2007, 15. juli). Vidga inte Helvetesgapet. *Svenska Dagbladet*.

TT (1992a, 31. januar). Protest mot nedläggning. *Dagens Nyheter*.

TT (1992b, 27. februar). ABF vill ta över En bok för alla. *Dagens Nyheter*.

Wallskär, H (1992). Vinstgivande En bok för alla söker nya folkrörelseägare. *Impuls*, 3, 16-17.

Wikström, C (2007). Riksdagens protokoll, 08:37, anf. 110.

Winther Jørgensen, M & Phillips, L (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.